

ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ Й РАННІ ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті розглядаються ранні державотворчі процеси в Карпатському регіоні в контексті християнізації населення Українського Прикарпаття.

Ключові слова: Карпатський регіон, християнізація, державотворчі процеси.

Карпатський регіон (209 тис. кв. км), який займає центральну частину Середньої Європи, мав надзвичайно важливе значення в історії давнього населення всієї Європи. Це була не лише природна межа між європейським лісостепом та євроазійським степом і Карпатами, але й кордон між різними культурами, цивілізаціями, державами й релігіями. Але, з іншого боку, Карпатський регіон був зв'язуючою ланкою між народами Західної, Південної і Східної Європи, які розвивалися в єдиному культурному й релігійному процесі взаємовпливів.

У 2013 р. ми відзначили дві великі події, які пов'язані з історією християнства в Україні та в Європі. 1025 років пройшло із часу хрещення України-Русі (988 р.), і 1700 років минуло із часу хрещення Візантійської імперії (313 р.), коли, згідно з Міланським едиктом, було проголошено релігійну толерантність на території Римської держави.

1. Легендарна традиція свідчить, що серед населення Карпатського регіону (зокрема даків, гетів, сарматів і карпів) проводив свою місіонерську діяльність апостол Андрій.

2. У часи існування римської провінції Дакії (106–271 рр.) разом з поширенням римської культури почався і процес поширення християнської віри як у Карпатському регіоні, так і в сусідніх районах Прикарпаття і Подністров'я (південна окраїна поліетнічної провінційно-римської черняхівської культури).

3. У часи готської Дакії в регіоні існувала готська християнська єпископія (аріанського напрямку), що спричинило появу тут перших монастирських осідків.

У кінці IV ст. (вторгнення зі східних степів гунів, а в VI ст. аварів) було частково призупинено цей процес поширення раннього християнства в Карпатському регіоні. Тоді почалось і Велике переселення європейських народів, зокрема, слов'ян-венедів.

За свідченням Йордана (кінець V – початок VI ст.), що підтверджено й археологічно, територія Українського Прикарпаття була контактною зоною між склавінами (празько-корчакська культура) й антами (пеньківська культура). Саме в цьому унікальному регіоні, у Карпатах, знаходилось, очевидно, і їх загальнослов'янське святилище на Чорній горі, яке детально описав Аль Масуді (X ст.). Сучасна Чорна гора має ще й другу назву – Піп Іван (народне ім'я Івана Хрестителя).

У результаті переселень частини склавинів у західний Карпатський регіон вони склали основу морав'ян, словаків і чехів. Ті анти, які пішли за Дунай, на Балкани, склали згодом основу болгар, македонян, сербів і хорватів.

Незважаючи на великий спротив Аварського каганату (568–799 рр.), слов'янське населення Прикарпаття і Волині утворило в той час дулібське міжплемінне об'єднання, яке можна вважати початковим етапом державності в східних слов'ян. Стержневою основою його був східноєвропейський янтарний шлях (Вісла – Західний Буг – Серет – Дністер – Онут – Прут – Серет Карпатський – Дунай). Середня частина цього транс'європейського торгово-міграційного шляху стала стержневою основою хорватських племен.

4. У кінці VIII – на початку IX ст. аварські землі Карпатського регіону розділили між собою франки Карла Великого й болгари за Крума (803–814 рр.). Зокрема, Болгарія підпорядкувала всю східну територію Карпатського регіону до р. Тиса (балкано-дунайська культура). Очевидно, і сусідні прикарпатські землі, як і подністровські, опинилися в зоні прямого впливу, а можливо, і відносної залежності від цієї молоді, але однієї з найсильніших держав Південно-Східної Європи – Першого Болгарського царства¹. Цей вплив, мабуть, ще збільшувався за часів Омуртага (814–831 рр.), а особливо за правління Бориса (852–889 рр.) і Сімеона (893–927 рр.).

У період існування Великої Моравії (830–906 рр.) Карпатський регіон було розділено вже між нею і Болгарією. І знову по Тисі. Велика Моравія здійснювала свій політичний вплив також на малопольські землі лендзян і верходністровських західних хорватів. Болгарія й надалі, певно, була підпорядкована землі прикарпатських хорватів і подністровських тиверців.

У 865–866 рр. за правління Бориса-Михайла було здійснено хрещення Болгарської держави. Але широку християнізацію було проведено лише за Сімеона. Релігійна реформа супроводжувалась активним будівництвом монастирів, через які поширювалася християнізація підвладних земель, у тому числі й східного Карпатського регіону. Зокрема, таким найвідомішим монастирем у регіоні (Банат) був монастир св. Івана Хрестителя. Подібні заходи щодо християнізації населення західного Карпатського регіону були здійснені й Великоморавською державою (з 30-х рр. IX ст.). Усі ці процеси ранньої християнізації, очевидно, торкнулись і населення Прикарпаття та Подністров'я.

У 906 р. під натиском угорських племен загинула Велика Моравія, а її володіння в західному Карпатському регіоні переходять під владу новоствореної Угорської держави.

Після смерті Сімеона (927 р.), за правління його сина Петра (927–970 рр.), у Болгарській державі почалася велика політична криза. Було поступово загублено всі землі Карпатського регіону, які захоплює Угорщина. Сама Болгарія стає залежною від Візантійської імперії. У результаті релігійної кризи в Болгарії широкого розповсюдження набуває богомілля. З'являються численні невеликі скельні монастирі кудугерів – вільних монахів тощо*.

Зміна політичної ситуації в усьому Карпатському регіоні, очевидно, змушує якусь частину слов'янського населення перейти на землі сусідніх Прикарпаття і Подністров'я, як це вже не раз було в історії давнього населення цього регіону.

Володіючи Карпатським регіоном, Угорщина починає здійснювати й політичний тиск на прикарпатських хорватів. Угорщина тепер протягом багатьох років буде претендувати на повну політичну підпорядкованість і залежність земель Прикарпаття і Подністров'я. Але на заваді Угорщині стане Києво-Руська держава, яка ще з кінця IX ст. почала здійснювати активну південну (зовнішню) політику. Зокрема, походи Олега на уличів і тиверців (885 р.) та Ігоря і Святослава на Дунай (920, 943–944, 968–970 рр.).

* Через 500 років, у кінці XIV ст., Болгарія була завойована Турецькою імперією, що призвело до нової політичної і релігійної кризи (розорення країни й спроби ісламізації населення). Лише в гірських монастирях зберігалися давні національні традиції. У XV–XVI ст., очевидно, на Подністров'ї (у зоні давнього політичного й релігійного болгарського впливу) знову з'явилися численні невеликі скельні монастирі, засновані втікачами з Болгарії. Адже саме в гірських районах Болгарії скельні монастирі мали найбільше поширення і давні традиції.

У результаті першого зовнішнього киеворуського одержавлення (початок X ст.) хорватські землі були включені до сфери політичного й торгового впливу Київської Русі.

У другій половині X ст. (після 971 р.), унаслідок внутрішнього одержавлення, на території хорватських земель виникло Великохорватське князівство (Велика Біла нехрещена Хорватія за Костянтином Багрянородним). Його утворенню сприяла нестабільна політична ситуація в Карпато-Дністровському регіоні (ослаблення Болгарії і Київської Русі). Великохорватське князівство проіснувало недовго, близько 20 років і було ліквідоване в результаті русько-хорватської війни (992–993 рр.) за Володимира Святославича. Це друге, зовнішнє киеворуське одержавлення хорватів означало повну політичну підпорядкованість усього Прикарпаття і Подністров'я, які були включені до складу Київської Русі. Зокрема, до Волинської доменіальної великокнязівської волості. Завоювання хорватів відбулося всього через чотири роки після хрещення Русі (988 р.).

Своєрідність цього раннього киеворуського християнства полягала в тому, що було поєднано язичництво з християнством. Інколи його називають просто “двовір'ям” або “православним язичництвом”. Це давало можливість проведення в цілому широкого поширення християнства в усіх регіонах держави, яке тривало протягом XI ст.².

5. Християнізація населення Прикарпаття і Подністров'я розпочалася в кінці XI ст. (з 1084 р.). З початком нового внутрішнього одержавлення, коли Ростиславичі утворили три окремі князівства: Перемишльське, Звенигородське й Тереховлянське. Проте це був час лише зародження державних політичних структур. Тому широка християнізація населення не проводилася. Перший у регіоні храм було споруджено в Перемишлі тільки в 1119 р. (церква Івана Хрестителя).

У 1124 р. з Тереховлянського князівства було виділено окреме Галицьке князівство, у якому почав правити Іван Василькович. Саме з того часу почалося відродження старого великохорватського Галича як нової князівської столиці.

6. У 1141 р., після смерті Івана Васильковича, у Галичі став правити Володимирко Володаревич (Звенигородський). У 1143 р. під його владою вже були всі чотири князівства, які об'єдналися в одне Галицьке князівство. Найбільшого політичного, економічного й культурного розвитку Галицьке князівство досягло в часи правління Ярослава Володимирковича (Осмомисла). Він закінчує будівництво в Галичі соборного храму Успіння Богородиці. На той час на території Галича й у Галицькій землі вже було споруджено десятки християнських церков і монастирських комплексів. Галицьке князівство, а згодом (XIII ст.) і Галицько-Волинська держава, стали значними центрами християнської культури, відомими в усьому християнському світі.

Матеріали археологічних досліджень свідчать, що якраз за правління Володимирка Володаревича та Ярослава Осмомисла в Галицькому князівстві почалася широка християнізація населення Прикарпаття і Подністров'я. Зокрема, саме в середині XII ст. тут з'являються перші християнські церковні комплекси (церква й кладовище), як міські й сільські, так і монастирські. До того часу був загальноновживаним давній тілопальний язичницький поховальний обряд. Окремі невеликі групи підкурганних поховань, пов'язані з киеворуськими дружинними захороненнями. Автор статті в 1970–2000 рр. дослідив більше 500 раних християнських поховань і 4 дерев'яних храми (середина XII – середина XIII ст.)³ (рис. 1–4), які є важливим історичним джерелом для вивчення процесів християнізації в Галицькій землі. Вони, у цілому, відповідають подібним процесам, які проходили в усіх регіонах Київської Русі⁴, оскільки повністю залежали від державотворчих процесів, характерних для середньовічної Європи⁵.

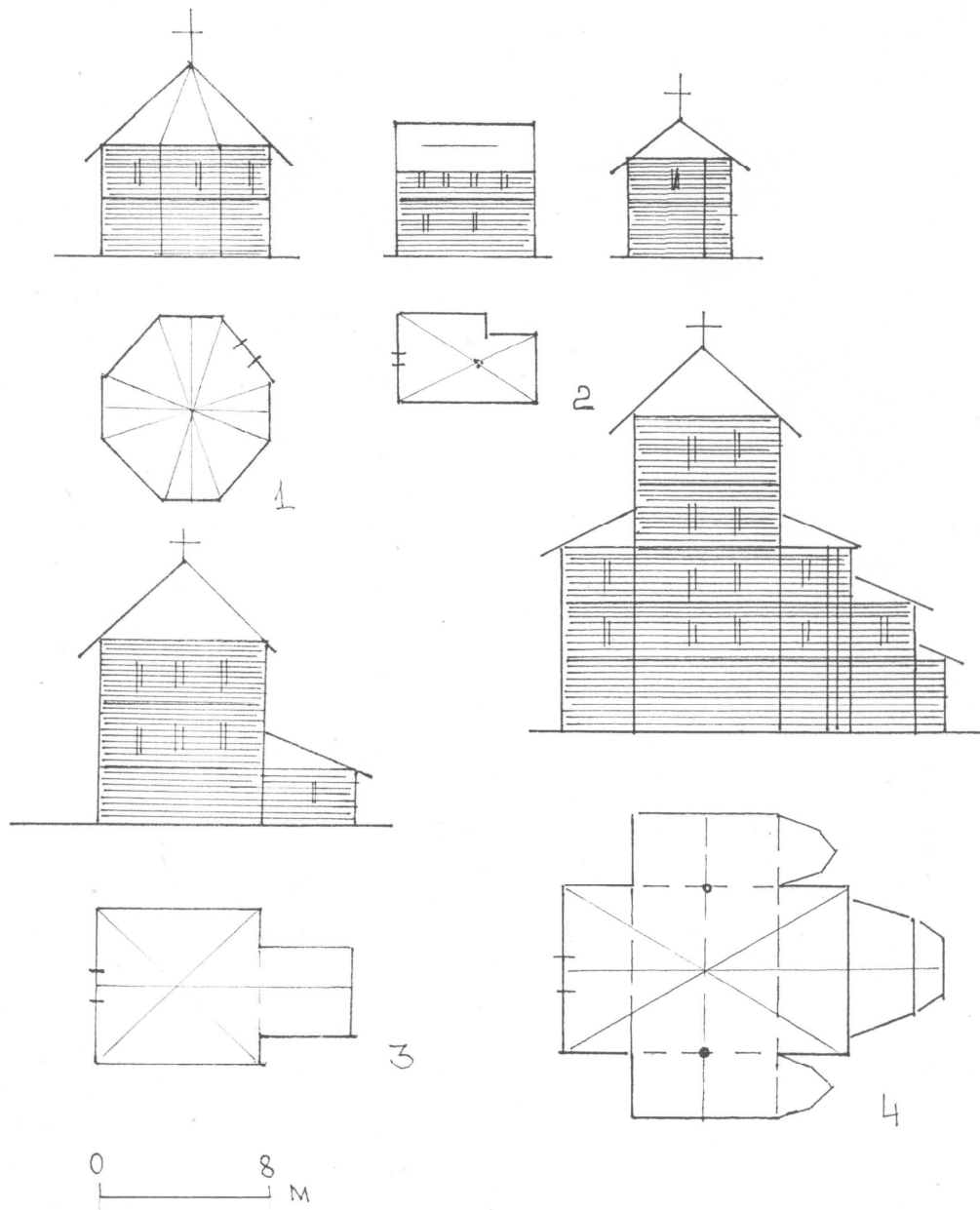

Рис. 1. Княжий Галич. Дерев'яні храми

1. с. Крилос, урочище Воскресенське.
2. х. Пітрич, урочище Монастир (досліджено автором).
3. с. Підгороддя, урочище Церквиська.
4. с. Крилос, урочище Царинна.

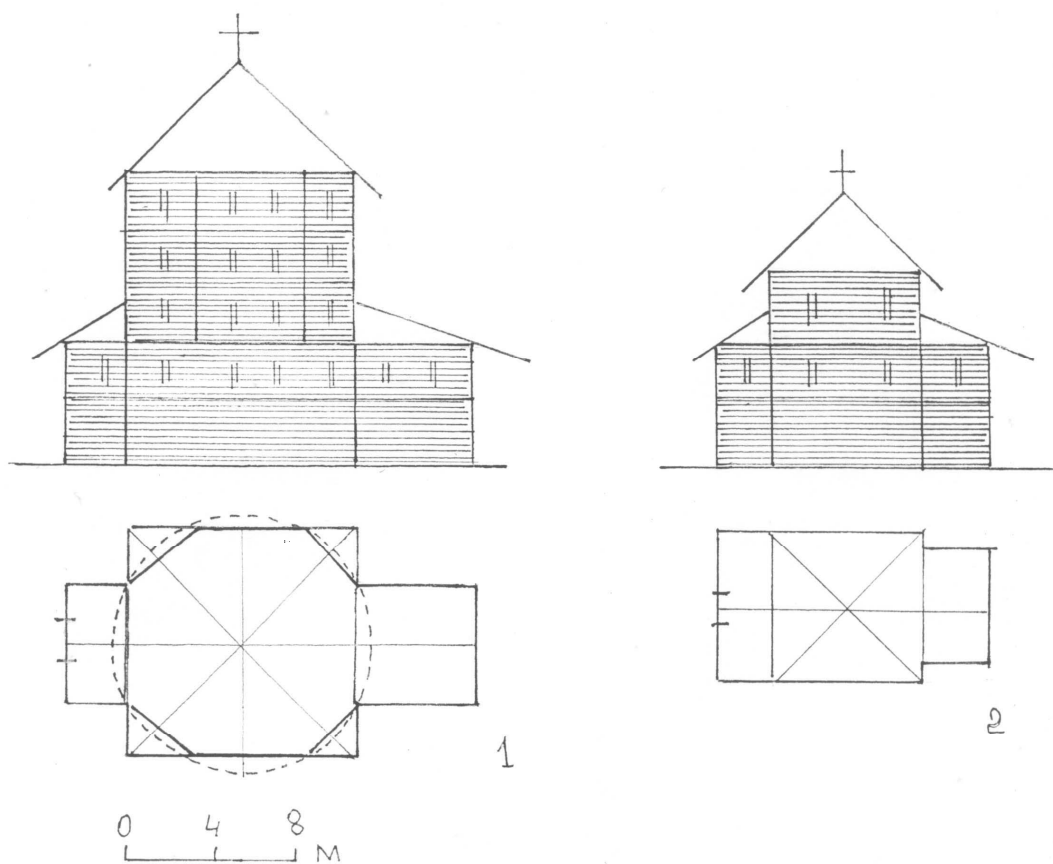

Рис. 2. Звенигород. Дерев'яні храми

1. Дитинець.
2. Посад.

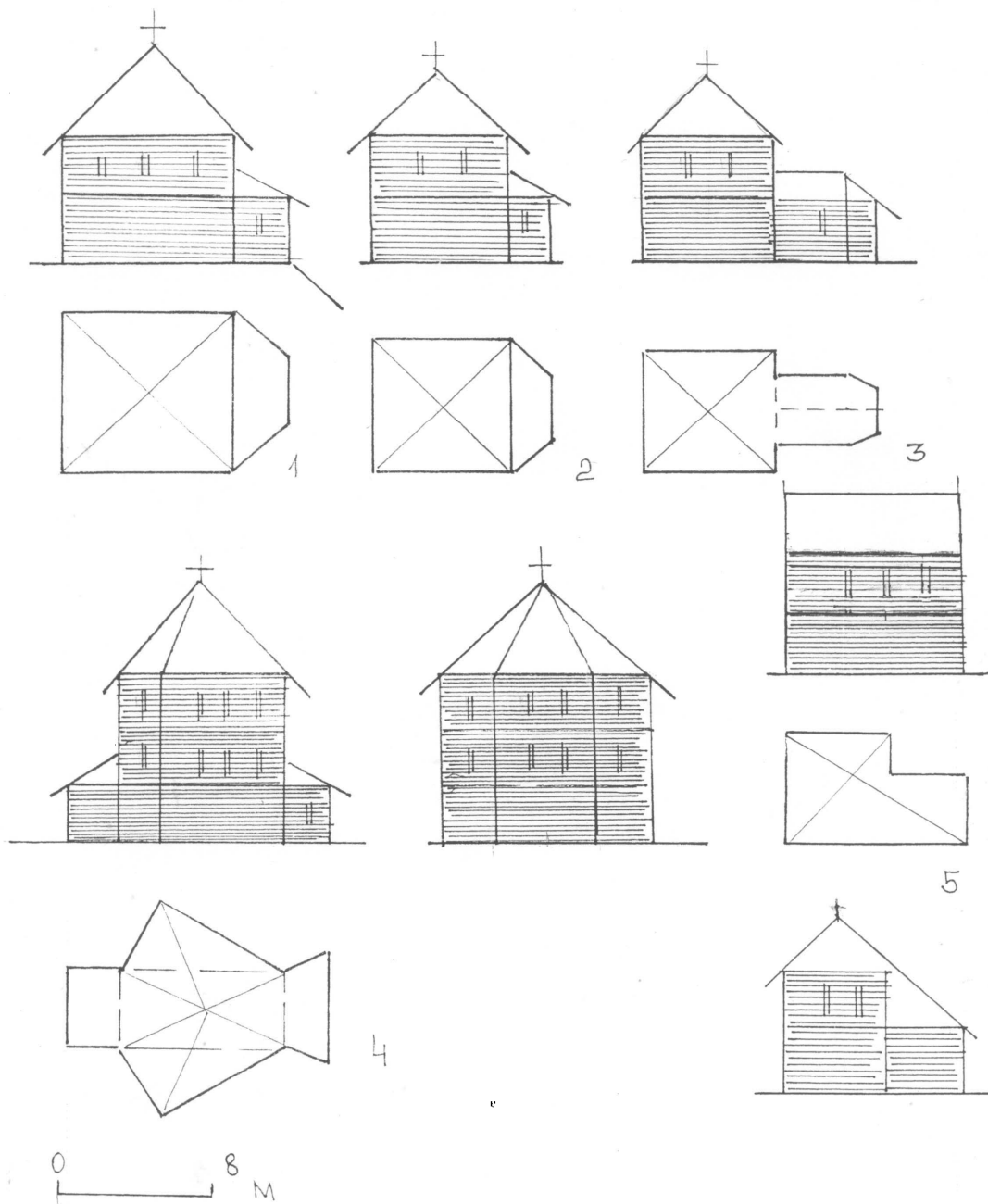

Рис. 3. Галицька земля. Дерев'яні храми

1. с. Василів, урочище Замчище (досліджено автором).
2. с. Вікно, урочище Мартинівка.
3. с. Трепла (Польща).
4. с. Буківна, урочище Городище (досліджено автором).
5. с. Чорнявка.

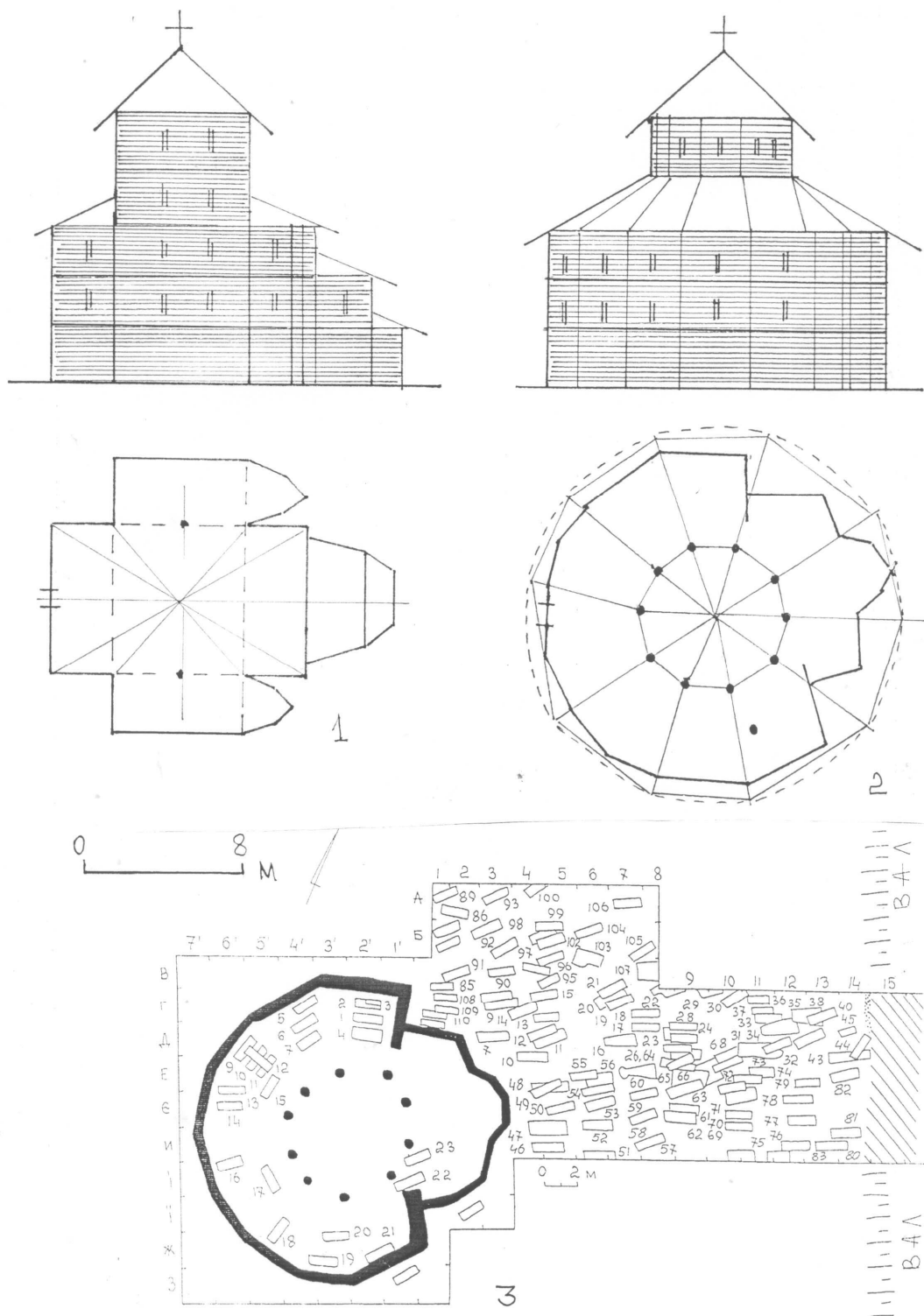

Рис. 4. Найбільші дерев'яні храми Галицької землі

1. с. Крилос, урочище Царинна.
2. с. Олешків, урочище Замчище (досліджено автором).
3. Олешківська ротонда й кладовище (досліджено автором).

1. Историч на България. Т. 2 : Първа Българска държава / [Д. Ангелов, И. Божилов, С. Ваклинов и др.]. – София, 1981. – С. 130–158, 219–278, 370–387.
2. Толочко П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории / П. Толочко. – К., 1987.
3. Томенчук Б. Одержавлення та християнізація галицько-волинських земель в часи середньовіччя IX–XIII ст. За даними поховального обряду / Б. Томенчук // Галичина. – 2000. – № 4. – С. 16–24; Томенчук Б. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст. / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2005. – 161 с.; Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і галицької землі. Одержавлення. Християнізація / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2006. – 328 с.
4. Моця О. Населення південноруських земель IX–XIII ст. (за матеріалами некрополів) / О. Моця. – К., 1993. – 159 с.
5. Толочко П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории / П. Толочко. – К., 1987.

Богдан Томенчук

(г. Івано-Франковск, Україна)

**Христианизация Галицкой земли и ранние государствообразующие процессы в
Карпатском регионе**

В статье рассматриваются ранние государствообразующие процессы в Карпатском регионе в контексте христианизации населения Украинского Прикарпатья.

Ключевые слова: Карпатский регион, христианизация, государствообразующие процессы.

Bogdan Tomenchuk

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Christianisation of the Galician land and early state created processes in the Carpathian region

The article considers the early state created processes in the Carpathian region in the context of the Ukrainian Precarpathia population Christianisation.

Keywords: Carpathian region, Christianisation, state created processes.